

Szabó Andrea: Előszó

25 év telt el azóta, hogy elkezdődött Magyarországon a rendszerváltásnak, más értelmezésben rendszer-transzformációnak nevezett folyamat. Felnőtt egy teljes generáció, amelynek tagjai már kapitalizmusban és demokráciában szocializálódtak. Ha szociológiai értelemben leírható a „homo Kádárikusz”, a Kádár-korszak embere, akkor talán 25 év éppen elegendő idő ahhoz, hogy elkezdjük szisztematikusan feltérképezni és leírni a „homo Demokratikus” jellegzetességeit. A rendszerváltás óta kialakult magyar kapitalizmus- és demokráciavariáns pozitív és negatív következményeit hogyan is lehetne jobban demonstrálni, minthogy éppen azokat elemezzük, akik számára a magyar kapitalizmus és a demokrácia az egyetlen létező valóságot jelenti: a fiatalokat. Az ifjúsági rétegen belül is van azonban egy kitüntetett csoport, az egyetemistáké és a főiskolásoké, akik a leghamarabb és talán a legkarakteresebben rajzolják ki a mindenkori társadalmi, politikai, gazdasági változásokat. Elég, ha csak a nagy történelmi eseményekre, az 1848-as vagy éppen az 1956-os forradalomra gondolunk. Ezért vizsgáljuk immár második alkalommal épp őket, a magyar nappali tagozatos főiskolásokat és egyetemistákat.

Miként írható le tömören a magyar hallgatói társadalom?

Először is tudjuk róluk, hogy relatíve sokan vannak. A 2012/2013-as tanévben a *Központi Statisztikai Hivatal* adatai szerint 233 678 hallgató tanult nappali képzésben. Nagyjából annyi, amennyi a 2000-es évek közepén és mintegy háromszor annyi, mint az 1990/1991-es tanévben.¹ A felsőoktatás összlétszáma, azaz az esti, levelező és egyéb képzésben résztvevőké összességében azonban 2005-től, a csúcstól kezdve évről évre csökken, és a 2012/2013-as évben visszaesett a 2001. évi szintre.

Másodszor azt is tudjuk, hogy fragmentált, szétaprózódott intézményi struktúrában tanulnak, és ez igaz nemcsak az intézmények, hanem a karok számát illetően is (a 2012/2013-as tanévben 66 felsőoktatási intézmény 185 kara működött Magyarországon).

Harmadrészt pedig tudjuk, hogy az oktatási esélyegyenlőtlenségek terén a felsőoktatási rendszer sem teljesít jól. A felsőoktatásban tanuló hallgatók társadalmi összetétele szinte változatlan az utóbbi egy-másfél évtizedben. A főiskolások és egyetemisták között relatív túlsúlyban azok a fiatalok vannak, akiknek legalább az egyik szülője felsőfokú végzettségű (SZABÓ A. 2012). A kibocsátó család társadalmi háttere pedig továbbra is alapvetően határozza meg a bejutási esélyeket.

Ebben a keret- és feltételrendszerben érdemes értelmezni kutatásunk eredményeit, jelen kötetünk tanulmányait.

A KUTATÁSRÓL

2011-ben nonprofit alapon szerveződött meg egy kutatócsoport, Aktív Fiatalok Magyarországon elnevezéssel. A kutatói team alapító tagjai Keil András, Oross Dániel, Róna Dániel és Szabó Andrea voltak. A csoport még 2011-ben elindította első saját kutatását a magyar egyetemisták és főiskolások politikai aktivitásáról, értékeiről, gondolkodásmódjáról és politikai kötődéseiről. A döntően online technikával megvalósult survey vizsgálat eredményei jelentek meg a *Racionálisan lázadó hallgatók 2012.* című tanulmánykötetben. A lényegében saját forrásból készített vizsgálat eredményei komoly szakmai, tudományos és médiavisszhangot keltettek, mert olyan újdonságokat tártak fel, mint a Critical Mass és a Kuruc.info nemzedék jellegzetességei, a Jobbikhoz kötődés okai, a hallgatók demokráciaszkepsze vagy éppen a közélet és a politika elválasztásának kísérlete, amelyekről kevés vagy egyáltalán nem volt korábban empirikusan megalapozott információ.

A kutatói team tagjai azonban újabb, ambiciózusabb feladatot tűztek ki maguk elé. Sikeresen pályázva az OTKA Posztdoktori Pályázatán (OTKA PD 105 100) lehetőség nyílt a kutatás folytatására, az alkalmazott társadalomtudományi módszerek diverzifikálására. 2013 tavaszán immár kvalitatív és kvantitatív technikák együttes alkalmazása mentén készült el az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás második hulláma. Az alkalmazott eszközök ugyan változtak, bővültek, de célok változatlanok maradtak: olyan kutatást készíteni, amelyben fiatalok vizsgálnak és elemeznek fiatalokat, kiküszöbölve minden generációs szakadékot. A kutatások eredményeit a kutatói team tagjai a készülő doktori disszertációjukban, valamint tudományos előmenetelükben kívánják elsődlegesen felhasználni. De biztos állíthatjuk, hogy a komplex módszertanú vizsgálat adatai, a kapott eredmények érdemesek a tágabb közvélemény figyelmére is.

1. Az adatok forrása: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html. Utolsó letöltés: 2014. január 20.

Álláspontunk szerint olyan kérdéseket, problémákat vizsgál a kötet, amelyek a már jelzett „homo Demokratikus” legfontosabb tulajdonságaira utalhatnak. Ezek közül ki kell emelnünk a „racionális lázadást”. Előző kötetünkben vezettük be ezt, az egyébként kevés reflexiót kiváltó fogalmat. Bár a magyar fiatalokról általában azt szokás mondani, hogy apolitikusak és passzívak, talán a racionális lázadás fogalma adhat magyarázatot erre az egyébként általunk sem teljesen cáfolt jelenségre. A racionális lázadó fiatal alapvetően közönnyel viszonyul a politikához, de akkor, és csak is akkor, ha őt közvetlen közletről érintő társadalmi problémával találkozik, akkor abban az egy kérdésben, mégis hallatja a szavát (lásd például a 2012 év végén kibontakozó hallgatói megmozdulásokat). Az alkalmazott módszerek változatosak és innovatívak, időnként harsányak és expresszívok, de nem rendszerellenesek. A racionálisan lázadó fiatal alapvetően demokratikus intézményrendszerben és kapitalizmusban gondolkodik, ugyanakkor annak létező, magyar variánsával szemben rendkívül, helyenként szélsőségesen kritikus. A racionális lázadó nem akarja megmenteni az egész világot, mint azt az 1968-as fiatalok tették, nem rendszerekben gondolkodik, hanem egy ügyért áll ki, majd azt követően újra visszahúzódik a saját – a politikát a lehető leginkább kizáró – szűk életterébe. Ráadásul – és ez újabb érdekes kérdéseket vet fel – nagyon sok közöttük a „potyautas”, aki ennek a speciális lázadásnak a farvizén evezve igyekszik a saját maga szerencséjének kovácsa lenni. Úgy véljük, hogy ennek a magatartásmintának a különböző értelmezései – kimondva vagy kimondatlanul – végighúzódnak az egyes tanulmányokon.

Míg korábban úgy véltük, hogy leginkább a *Kuruc.info* (radikális saját „magyar út”-gondolattal) és a *Critical Mass* (europeér, zöld és demokratikus gondolkodású) nemzedék a legkarakteresebb része a magyar fiataloknak, ebből a – és részben már az előző – kötetből kitűnik, hogy a versengő nemzedéki orientációk között egyértelműen kijegecesedett egy harmadik, amelynek előzményei a rendszertranszformációig húzódnak vissza.

Kétségtelenül a Kádár-korszakból a demokráciába való átmenet időszakában jött létre egy, Róna-Tas Ákos által Késő Kádári Nemzedéknek nevezett csoport, amely a FIDESZ-ben öltött politikai testet. Az akkori rendszerváltó fiatal demokraták ma már középkorúak, de mostanra az ő hagyományaikon, hozzájuk kapcsolódva, vagy talán éppen általuk katalizálva felnőtt egy „*Tusványos*”² nemzedék. Ennek jellemzője, hogy politikai orientációját tekintve karakteresen fideszes, a Késő Kádári Nemzedéktől teljesen eltérő jegyekkel rendelkezik. A FIDESZ indulásakor, ahogy Stumpf István fogalmazott: „... egy ultraradikális, vehemensen agresszív, gyors reakcióképességű, akcionista, kérelhetetlenül antikommunista ifjúsági rohamcsapat képét keltette” (STUMPF 1992, 604). A kérelhetetlen antikommunizmus a retorikában és a mozgósításban máig fennmaradt, csakhogy időközben szétvált az, amit Róna-Tas Ákos már 1992-ben jelzett: „a FIDESZ nem ifjúsági párt, nem egy korcsoportot képvisel, hanem egy politikai generációt. (...) A korcsoportok és a generációk közötti különbség csak idővel mutatkozik meg, ahogy az azonos generáció tagjai újabb és újabb korcsoportokba lépnek át. A generáció és a kezdeti életkorcsoport közötti különbség évről évre nő, és ezzel együtt nő az életkor és a nemzedék közötti distinkció jelentősége. A FIDESZ-t tehát pontosabb lenne KÉKÁNDESZ-nek, a Késő Kádári Nemzedék Demokratikus Szövetségének nevezni, mert a fiatal jelző csupán annak következménye, hogy ez a nemzedék éppen az 1980-as évtized végén volt fiatal.” (...) (I)gen hamar a Fidesz azon fogja magát észrevenni, hogy a nyomában lépdelő posztkommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól.” (RÓNA-TAS ÁKOS 1992, 608–615).

A mai „*Tusványos*” nemzedék az őstől eltérően hívó, a szó nagyon sok értelmében. Hívó, mert alapvetően vallásos beállítódású; hívó, mert hisz az elődök omnipotens és omnikompetens jellegében, és hívó, mert nem kérdőjelezi meg azt, amit az elődök létrehozta. A másodnemzedék jóval konformistább, mint amilyenek a nagy elődök voltak, hiszen a rendszerváltó elit által kitaposott utat járják. Egy olyan komplett, az élet szinte minden részletére kiterjedő világkép alapján élnek (számukra ez a természetes, a szocializációjuk ezen világkép alapján történt), amely kevés esélyt ad az ebből való kilépésre. Ezt a világképet nem ők alakították ki – nem egy úttörő nemzedékről van szó –, hanem mások, jelesül a Késő Kádári Nemzedék. Ezt a mások által létrehozott/felkínált világképet és az ebből fakadó identitást ezek a hallgatók kevés kritikával fogadják. E nemzedéknek a jelenléte már az előző kötetünkben is érződött (lásd REINER–OROSS–KEIL 2012), azonban a 2013-as kutatási eredményekből készített tanulmány világított rá, hogy az „*Tusványos*” fiatalok valóban egy masszív, a többiekől elkülönülő szegmensét alkotják a hallgatói populációnak (KMETTY 2014 jelen kötetben).

2. A székelyföldi Tusnádfürdőn évről évre megtartott Bálványosi Szabadegyetem szleng elnevezése alapján.

A KÖTET TANULMÁNYAI

A kötet print és online változatban is megjelenik. Az online tartalom tartalmazza a print változathoz kiegészítő mellékleteket. A tanulmánykötet négy fő fejezetből áll, ezek a „Hallgatók demokráciáról és politikáról kialakított képe”, az „Új és régi struktúrák a hallgatók szervezettségében és részvételében”, az „Új és régi struktúrák a hallgatók politikai értékeiben és orientációiban, valamint az „Új és régi irányok: belföldi és külföldi munkavállalás” címet viseli. Ahogy a fejezetek címeiből is kiderül, a hallgatók gondolkodásmódját, attitűdjeit és aktivitását úgy elemezték a szerzők, hogy abban új és régi válaszok, megoldások, szerepfelfogások is helyet kapjanak. Az újdonság ott is tetten érhető, hogy az előző kötethez képest több szociológiai dimenzió is vizsgálatra kerül, különösen, ami a rendkívül aktuális külföldi letelepedést és kivándorlást illeti. A kötet alaphangját Laki László és Szabó Andrea írása adja meg, amely negyedszázados, azaz lassan történeti távlatba helyezi a hallgatók demokráciával kapcsolatos álláspontját. Laki és Szabó úgy véli, hogy nem véletlen a demokráciaszkepszis. Az a félperifériás társadalomszervezési modell, amely Magyarországon a rendszertranszformáció után kialakult, nem is hozhatott volna maga után másféle demokrácia-válaszokat. Kevésbé szociológiai, sokkal inkább politikatudományi megközelítést alkalmaz Kovács Tamás, amikor azt kérdezi, hogy mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára. Kovács konklúziója szerint a magyarországi demokrácia rendkívül ingatag alapokon nyugszik, mert a társadalom leendő elitjének többsége nem feltétlenül érti, és éppen ezért nem tud azonosulni a demokratikus értékrenddel.

Csózik Rita a demokrácia egyik mozgatórugóját, a politikát, pontosabban a politika szociális reprezentációját vizsgálja. A szociálpszichológiai megközelítésű elemzés megerősíti a Szabó Andrea és az Oross Dániel által az előző kötetben felvetett hipotézist, mely szerint a politikának rendkívül negatív a konnotációja Magyarországon, ezért érdemes lenne inkább a közélet iránti érdeklődésre koncentrálni. A hallgatók ugyanis egyfajta stigmaként tekintenek a politikára, amelyhez ráadásul hozzákapszólják a kapcsolati tőke fontosságát, illetve a korrupciót is.

A második fő fejezet a hallgatók szervezeti kötődését és részvételét elemzi 4 tételben. Először az Oross Dániel, Szabó Andrea szerzőpáros két cikke vizsgálja a szervezettség és a közéleti, politikai aktivitás általános dimenzióit. Első tanulmányuk leírja a részvétel 3 szintjének (hagyományos, direkt demokratikus és online) alakulását és változását az előző vizsgálati hullámhoz képest. Második cikkükben a 3 részvételi szint egymásra hatását horizontális és vertikális modellek tükrében elemzik. Megállapításuk szerint a hallgatók aktivitása szociodemográfiai, szociokulturális, valamint szocializációs tényezők bonyolult hálózataként jön létre. Ebben a bonyolult mechanizmusban a kibocsátó családnak – a családi szocializációnak – meghatározó szerepe lehet, de elismerik, hogy bizonyos prediszponáló tényezők, egyéni kompetenciák nélkül (például egy minimális szintű közéleti érdeklődés) nem aktivizálhatók a hallgatók.

A fejezet másik két tanulmánya is reflektál egymásra. A 2012-es év ősze ugyanis a hallgatói társadalom közéleti aktivitása szempontjából nagyon sok újdonságot hozott. A HÖÖK – átmeneti? – kihívójaként megjelent a HaHa, a Hallgatói Hálózat, amely kétségtelenül új helyzet elé állította a hatalmi pozícióban lévő Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciáját. Míg Jancsák Csaba elsősorban ez utóbbi szervezetre koncentrált alapvetően elméleti típusú írásában, addig a Susánszky–Gerő páros a kihívó (a régivel szembeni új) mobilizációs potenciálját elemzi. Jancsák értelmezése szerint a magyarországi hallgatói önkormányzat mozgalmi útja a 80-as évektől, a kilencvenes éveken át, az ezredfordulóig, a perifériáról a centrumba való mozgásként értelmezhető, az új évezredben pedig visszatérésként a perifériára. Azt a kérdést veti fel, amelyre Susánszkyék próbálnak választ keresni, hogy napjaink új típusú ifjúsági mozgólódásai alternatív mozgalomként, vagy a megújulás katalizátoraként funkcionálnak-e. Susánszky Pál és Gerő Márton azt állítja, hogy a Hallgatói Hálózat (HaHa) növekedése a kezdeti sikeres mozgósítási hulláma után leállt, ami egyaránt tekinthető a szűkségszerű intézményesedés hatásának, de akár mozgalom lassú lecsengéseként is.

A harmadik fő fejezetben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók politikai preferenciáit és értékorientációját elemzik a szerzők. Róna Dániel és Reich Jenő, az előző kötetünkhöz hasonlóan, a Jobbik sikerének titkát keresik. A két vizsgálati hullám között eltelt bő egy év nem hozott érdemi változást a Jobbik támogatottságában, azaz egy már „bevett” struktúrát elemezhetek a szerzők. Úgy ítélik meg, hogy a Jobbik magas támogatottsága – különösen az első generációs értelmiségi fiatalok körében – jelentős részben egy identitáskriszis eredménye. A korábbi kötelező szervezettséget követő extrém individualizáció után a fiatalok újra elkezdtek keresni a közösségeket, a közösségi élményt, amelyet a Jobbik tálcán kínált a hallgatóknak. „A társadalmilag izolált, kiforratlan politikai nézetekkel rendelkező egyén óhatatlanul keresi a külső azonosulási pontokat. Márpedig a radikális párt komoly erőfeszítéseket tesz ezen személyek becsatornázására.” (RÓNA–REICH 2014).

Kmetty Zoltán annak a pártnak a szavazóit elemzi, amelynek szavazategyűjtő-potenciálját tekintve épp a Jobbik jelentheti az egyik legnagyobb kihívást. Találó a cím: „Fiatal, vallásos és fideszes”. Kmetty a címben a fideszes fiatalok legfontosabb, minden más hallgatói rétegtől eltérő tulajdonságára utal, az egyházasan vallásos jellegre. Kmetty úgy véli, hogy nagyon erős szocializációs mechanizmusok terelik a Fidesz felé a fiatalokat. Ezek a mechnizmusok eredményezik aztán, hogy a fideszes fiatalok alapvetően mind a pártjuk kormányzóképeségével, mind a politikusainak tevékenységével elégedettek. Egy olyan csoportról van szó, amely talán az egyik nyertes rétege a II. Orbán-kormány intézkedéseinek.

A fejezet többi tanulmányának szerzője a különböző ellenzéki erőket, vagy az ellenzéki pártokhoz köthető ideológiákat, értékeket elemzi. Keil András – az előző tanulmánykötethez hasonlóan – a „zöld” fiatalokkal foglalkozik. Keil több sztereotípiát is cáfol elemzésében. A magukat zöldnek valló hallgatók demokrácia iránti elkötelezettsége ugyanis egyáltalán nem erős. A hallgatói társadalom elégedetlen részét adják, ráadásul az elégedetlenség nem a féltő aggodás, hanem inkább a kivonulás, a minél nagyobb arányú elutasítás, a nihil irányába mutat. A nyugat-európai „zöld” értékeket valló fiatalokkal szemben a magyar zöldek az aktivitási formák terén főként az egyéni formákat úzik, a kollektív közéleti-politikai cselekvés nem része életüknek.

Bíró-Nagy András és Böcskei Balázs más-más szempontból vizsgálja a bal-bal-liberális hallgatókat. A kiemelt érdeklődés oka, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013. tavaszi felvételében épp egy újonnan létrejött bal-közép párt, az Együtt 2014-PM szövetségnek volt a harmadik legnagyobb támogatottsága. Bíró-Nagy az Együtt, az MSZP és a DK szavazói közötti hasonlóságot és különbözőséget kutatja. Úgy véli, hogy az MSZP-től és a korábban kiemelkedően privilegizált helyzetű fiatalok által támogatott DK-tól is a jobb társadalmi helyzetben lévő szimpatizánsok távoztak az Együtt 2014-PM irányába. Nagyon érdekesen alakul a három baloldali párt szavazóinak politikai aktivitása. Míg a szocialista hallgatók társas kapcsolataikon kívül tartják a politikát, addig az adatfelvétel idején új pártnak számító Együtt támogatói a családon belül és a barátok között is az átlagosnál szívesebben beszélnek róla. A korábban is passzívnak számító szocialisták közül akadtak politikailag aktív távozók, így a párt 2013-as szavazói még az egy évvel korábbinál is kevesebb érdeklődést mutatnak a közügyek iránt. Az aktív értelmiségi DK-sok – valószínűleg az Együtt-PM-hez történt – távozását jelzi, hogy a 2012-ben a legelszántabb közösségnek számító DK-sok 2013 tavaszán nem aktívabbak az átlagnál.

Böcskei Balázs a progresszió esélyeit vizsgálja. Úgy véli, hogy bár az Együtt 2014-PM-szavazóira sok tekintetben illik a progresszív kifejezés, de valójában nem tudható, hogy maga a párt mennyire lesz tartósan jelen a magyarországi egyetemisták és főiskolások körében. Felveti azt a hipotézist, hogy a 2010 utáni politikai változások a magyar progresszív fiatalok ébredését indukálhatják, és a progresszió – szemben magával a párttal – talán tartósan gyökeret ver a hallgatói közgondolkodásban.

Kálóczy Krisztián tanulmányában a passzív és pártválasztásukban bizonytalan hallgatókat vizsgálja. 7 csoportot alakít ki (apatikus, passzív, rendszerkritikus résztvevő, résztvevő, bizonytalan konformista, konformista és medián-szavazói csoportok), és egyesével mutatja be ezen csoportok jellegzetességeit. Kálóczyinak nem titkolt célja, hogy tanulmányával hozzájáruljon annak a fogalomnak a tisztázásához, amely a nem-szavazói csoportokkal kapcsolatos. Úgy véli, hogy az általa létrehozott definíciók sokkal pontosabban írják le, határolják körbe a választásoktól távol maradó fiatalokat.

Ahogy arra fentebb utaltunk a *Racionálisan lázadó hallgatók II.* kötet egyik fontos újdonsága, hogy olyan up to date problémákat is vizsgál, mint a külföldi kivándorlási és letelepedési szándék. A kutatás kvalitatív szakaszában elementáris erővel tört fel a téma, minden fókuszcsoportos beszélgetésen elhangzott a hallgatók kivándorlásának problémája. Simonovits Bori, a migráció elismert hazai szakértője szerint, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás eredménye a 2013-as évben reprezentatív lakossági mintán, standard migrációs potenciál kérdésekkel mért eredményeknél jóval magasabb migrációs hajlandóságot. Míg külföldi tanulmányokat és komoly munkavállalási célú migrációt az anyagilag jobb státusú hallgatók, addig a kivándorlást inkább a rosszabb anyagi helyzetben lévők, illetve a negatívabb jövőképpel rendelkezők tervezték. Ez a különbség a szerző szerint úgy is értelmezhető, hogy míg az első két migrációtípust (külföldi tanulmányok és munkavállalás) a későbbi karrierbe való befektetés, addig a kivándorlási terveket (vagy inkább vágyakat?) gyakran az elkeseredettség és a kiábrándultság motiválja. Szócs Andor a belföldi munkavállalást vizsgálja. Elemzésében arra a következtetésre jut, hogy az oktatás melletti munkavégzés terén érdemi változás nem történt a két kutatási hullámban. Szócs a tanulás melletti munkavégzést nem tartja egymást kizáró tevékenységnek, sőt nemzetközi vizsgálati adatok alapján arra a következtetésre jut, hogy ez is egyfajta befektetésként értelmezhető, így annak megléte inkább kedvező, mint kedvezőtlen.

Végül a tanulmánykötet lezárásaként, Szabó Andrea egy klaszterelemzés segítségével hozza létre a magyar

egyetemisták és főiskolások különböző rétegeit. A szerző két lépésben 10, majd 7 klasztert különböztet meg, amelyek az ideológiai, politikai tér igen széles spektrumában helyezkednek el. Azt a tételt fogalmazza meg, hogy az életciklus viszonylag korai időszakában (huszonévesen) határozott ideológiai és politikai kötődéssel rendelkező, ellenkező oldalon található hallgatók között kicsiny az átjárás esélye. Elemzése alapján azt találja, hogy térben és tartalomban olyan nagy a távolság egy jelenleg bal-bal-liberális hallgató és egy nemzeti radikális fiatal között, amely szinte lehetetlenné teszi az azonos politikai nyelven való beszélést, az egymás megértését.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönjük az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontnak, hogy befogadta a kutatást, és az annak létrejöttét segítő OTKA-pályázatot.

Köszönjük a Belvedere Meridionale Kiadónak, hogy a kiadás intézményes háttérének biztosításában segítségünkre volt.

Köszönettel tartozunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Statisztikai Osztályán dolgozó, oktatásért felelős statisztikai referensnek, Csécsiné Máriás Emőkének, aki a minta reprezentativitásának biztosításához nélkülözhetetlen információkkal segítette munkánkat.

Szeretnénk köszönetet mondani az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tehetséges és lelkes hallgatóinak, akik a kutatócsoport részeként időt és fáradságot nem kímélve fél éven keresztül segítségünkre voltak a kutatás operatív feladatainak elvégzésében, az interjúk elkészítésében, az online kérdőívek kiküldésében és a kérdőívek személyes lekérdezésében. Köszönjük az önkéntes munkát Árgyellán Edinának, Bakodi Péternek, Baranya Dánielnek, Deák-Bárdos Tamásnak, Farkas Anna Nórának, Farkas Editnek, Grossmann Vilmosnak, Hrozik Adélnak, Kiss György Márknak, Leé Richárdnak, Maklári Tamásnak, Széles Tamásnak, Páli Zoltánnak, Percze Dánielnek, Téglás Barbarának, Vágvölgyi Gergelynek, és Varga Árpádnak. Köszönjük a Budapesti Corvinus Egyetem – a kutatás idejében – másodéves BA-s politológus hallgatóinak, hogy aktívan és lelkesen közreműködtek a kutatásunkban, különösen a személyes adatfelvételben nyújtott segítségük volt kulcsfontosságú.

Köszönettel tartozunk Pádár Zsuzsannának és különösen Kálóczi Krisztiánnak a fókuszcsoporthoz tartozó kutatás lebonyolításában nyújtott segítségért.

Azoknak a kutatóknak, akik tanácsaikkal, észrevételeikkel segítették munkánkat, így az MTA TK PTI Politikai Viselkedés Osztály munkatársainak, külön köszönve Szabó Gabriella, Papp Zsófia, Róbert Péter, Kiss Balázs, Tóth András és Csizmadia Ervin észrevételeit. Külön köszönjük Tardos Róbertnek, hogy a kutatás megfogalmazása óta segítő útmutatással egyengette munkánkat.

Köszönet illeti továbbá a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskoláját, amiért a kutatáshoz szükséges infrastruktúrával, és mindvégig segítő szándékkal járult hozzá a kötet elkészültéhez.

Köszönet továbbá a HÖÖK a Hallgatókért Alapítványnak, hogy támogatta kötetünk megjelenését.

És persze családjainknak, szeretteinknek, hogy a kutatás egyes, szabadidő terhére történő időszakaiban nélkülöztek bennünket.

Köszönet a Budapesti Európai Ifjúsági Központ igazgatóhelyettesének, Molnár Bálintnak, hogy helyet biztosított a 2013. december 10-i workshopunk megrendezéséhez.

*Budapest, 2014. január
a szerkesztő.*

IRODALOM

- Kmetty Zoltán (2014): Fiatal, vallásos és fideszes. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged, Belvedere Meridionale.
- Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András (2012): Trendforduló: új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választói korosztály kapcsolatában? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 183–202.
- Róna-Tas Ákos (1992): Fidesz – MI DESZ? Nemzedékek és pártok. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában.* Budapest, FIDESZ Press. 608–617.
- Stumpf István (1992): Új Generáció. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában.* Budapest, FIDESZ Press. 595–607.
- Szabó Andrea (2012): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 25–44.
- Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale.